

Kültür ve Kültürel Evrenseller Perspektifinden Göç Olgusuna Bakış: Gazap Üzümleri ve Gurbet Kuşları Romanları Üzerinden Bir Değerlendirme¹

M. Burçin Yandı²

Öz

Bu çalışmanın temel amacı kültür ve kültürel evrenseller kavramları bağlamında iki farklı toplum üzerinden göç olgusunu anlatmaktır. Çalışmada Gazap Üzümleri ve Gurbet Kuşları adlı iki edebi eser karşılaştırmalı analiz yöntemi ile incelenmektedir. Bu iki edebi eserin karşılaştırmalı olarak analiz edilmesinin arkasında yatan fikir, eserlerin anlattığı iki toplumda göç süreçlerinin benzerlik gösterip göstermediğinin araştırılmasının yanında göç olgusunun bir takım evrensel özellikler barındırıp barındırmadığının da ortaya çıkarılmasıdır. Çalışmanın sonucunda birbirinden farklı kültürlere sahip bu iki toplumun göç etme sebebinin, göç rotasının ve özelliklerinin, göç sürecinde yaşadıkları toplumsal zorlukların benzer olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kültür, kültürel evrenseller, göç olgusu, toplum.

An Overview of the Migration Phenomenon from the Perspective of Culture and Cultural Universals: An Evaluation on the Novels Grapes of Wrath and Gurbet Kuşları

Abstract

The main purpose of this study is to explain the phenomenon of migration through two different societies in the context of the concepts of culture and cultural universals. In the study, two literary works named Grapes of Wrath and Gurbet Kuşları are analysed by comparative analysis method. The idea behind the comparative analysis of these two literary works is not only to investigate whether the migration processes in the two societies described by the works are similar, but also to reveal whether the phenomenon of migration has some universal features. As a result of the study, it was found that the reasons for migration, the migration route and

¹ Bu çalışma M. Burçin Yandı'nın Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Disiplinlerarası Göç Araştırmaları Anabilim Dalı'ndaki, "Kültür ve Kültürel Evrenseller Perspektifinden Göç Olgusuna Bakış: Gazap Üzümleri ve Gurbet Kuşları Romanları Üzerinden Bir Değerlendirme" adlı tezsiz yüksek lisans projesi kapsamında hazırlanmıştır.

² **Sorumlu yazar/Corresponding author:** Yüksek Lisans Öğrencisi, M. Burçin Yandı, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Disiplinlerarası Göç Araştırmaları Ana Bilim Dalı, Bursa/Türkiye. Eposta: merveyandi@gmail.com

characteristics of these two societies with different cultures, and the social difficulties they experienced during the migration process were similar.

Keywords: Culture, cultural universals, migration phenomenon, society.

1. Giriş

Tarih boyunca toplumlar başlarından geçen olaylar ile ilişkili olarak kendilerine belirli normlar ve inançlar belirlemişlerdir. Belirledikleri bu çerçeve ile etrafta olup bitenleri kendilerine yönelik anlamlandırmaya çalışmışlardır. Bu durum toplumlar açısından belirli bir kültürel karakter oluşturmakta ve bunun sonucunda kültürel farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Kültür çalışmaları alanında bu farklılıklar sebebiyle kültürlerin karşılaştırma yöntemi ile incelenemeyeceğine yönelik bazı kanılar dile getirilse de bu farklılıkların varlığını kabul eden ve konuya objektif yaklaşan karşılaştırmalı yöntemlerin benimsendiği de açıktır. Hofstede vd. (2022)'nin ifade ettiği üzere, bir toplumun düşünme ve eyleme geçme gibi özelliklerini başka bir toplum ile karşılaştırmak ve bunun sonucunda birinin daha üstün olduğunu söylemek için hiçbir bilimsel ölçüt bulunmamaktadır. Bu sebeple gruplar veya toplumlar arasındaki kültüre dayalı farklılıkları incelerken tarafsız bir bakış açısına sahip olmak gerekir. Bu da "kültürel görelilik" kavramının ortaya çıkmasını gerektirmiştir.

Toplumları ayırıştıran kültürel farklılıkların yanında tüm kültürler için geçerli olduğu düşünülen evrensel olgular da bulunmaktadır. Din, aile, teknoloji, iletişim biçimleri, insani duygular ve fizyolojik gereksinimler hemen hemen her kültür için geçerlidir. Toplumlar arasındaki bu ortaklıklar, karşılaştırmalı araştırmaların yapılması yönünde motivasyon kaynağı oluşturmaktadır. Çünkü bir kültürün ortak ve evrensel bir boyutu varsa karşılaştırılabilirlik özelliği de vardır. Hunt (2007)'a göre genellikle bilinen "elmalar ve portakallar karşılaştırılmaz" iddiası geçerli bir engel değildir. İki meyvenin de sulu ve çekirdekli olması onların ortak birtakım özelliklerinin olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda farklı olduğu düşünülen bu iki meyve aslında karşılaştırılabilir.

Kültürel görelilik alanındaki çalışmalarda *emik*³ yaklaşımın sıkça kullanıldığı görülmektedir. Çünkü kültürle özgü fenomenlerin anlaşılmasında o toplumdaki bireylerin perspektifinden içe dönük bir yaklaşımın benimsenmesi fayda sağlamaktadır. Kültürel alanda evrensel normlara yönelik geçerli standartlara erişmek isteyenler ise konuyu dışarıdan bir gözle değerlendirerek *etik*⁴ yaklaşımı tercih etmektedir (Berry vd., 2021).

Bu çalışmanın amacı kültürel evrensel gerçeğini kabul edip bu perspektifte Türk ve Amerikan toplumunu göç süreci üzerinden karşılaştırmalı olarak incelemektir. Bu aşamada etik yaklaşımdan yararlanıp göç olgusunun toplumların genelini ilgilendiren bir insanlık serüveni olup olmadığı irdelenecektir.

³ Sosyal Bilimlerde kullanılan bir yaklaşımdır. Araştırmacı, gruba dahil olarak bir iç görüş oluşturmakta ve olgulara etkilenenlerin gözünden bakmaya çalışmaktadır.

⁴ Araştırmacı olguları dışarıdan bir gözle değerlendirmekte ve bunun üzerinden evrensel standartlara ulaşmayı amaçlamaktadır.

2. Kültür, kültürel evrenseller, kültürel evrensel bağlamında göç

Bu bölümde, ayrı başlıklar altında kültür, kültürel evrenseller ve kültürel evrensel bağlamında göç olgusuna ilişkin genel bir arka plan sunulmaktadır.

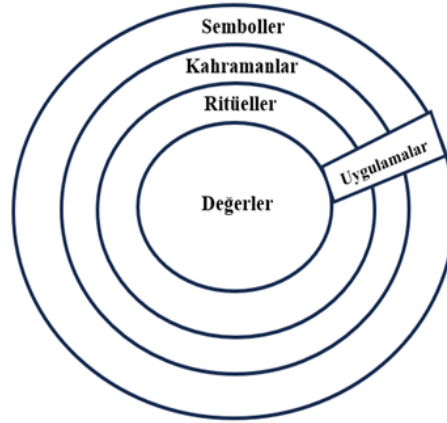
2.1. Kültür

Türk Dil Kurumu (1932) sözlüğüne göre kültür kavramının altı farklı anlamı bulunmaktadır: (i) *Bir topluma ait maddi ve manevi değerlerin tümü*, (ii) *topluma ve halka özgü düşünce eserlerinin bütünü*, (iii) *eleştirme, muhakeme ve zevk becerilerinin geliştirilmiş bir biçimi*, (iv) *bireyin kendi kendine kazandığı bilgi*, (v) *tarım*, (vi) *biyolojik olarak uygun bir ortamda mikrop türünü üretmek* gibi tanımlamalar ile karşılaşılmaktadır. Tanımlara bakıldığında kavramın genellikle beşerî faktörler ile açıklandığı görülmektedir. Bu durum kültürün bizlere insan faaliyetine dayalı bir şey olduğunu göstermektedir.

Doğadaki olaylar birbirleriyle sebep-sonuç ilişkisi ile bağlı fenomenlerden oluşmaktadır. Bu durum doğanın kendi içinde belirli bir silsile yakalamasına sebep olmaktadır. Bu silsilenin bazı öğeleri kültür kavramı ile ilişkilendirildiğinde doğa kavramı darlaşır ve kendince özgül bir tarafa geçer. Çünkü artık doğa bazı fenomenleri açıklamada yetersiz kalmaktadır. Kültür kavramının varlığının önemi tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Örneğin, doğada bulunan ahlat ağacı yabancı meyve üretmektedir. Vahşi doğanın ağacı geliştirdiği son nokta burasıdır. Bu düzene insan iradesi ve zekasını eklediğimizde ağacın verdiği o ekşi yenilemez olan meyve yenilenebilir hale getirmektedir. Çünkü insan tarafından kültürlenmiş ve yetiştirilmiştir. Simmel (2009)'in ortaya attığı bu fikir ile kültür kavramının var olmasında doğanın tek başına yetersiz olduğu görülmektedir. Bu boşluk, insanın ortaya çıkardığı ve dolayısıyla sonradan öğrendiği bilgiler ile doldurulmaktadır. Kültürü *aposteriori*⁵ ilke ile açıklayan bir diğer düşünür Hofstede vd. (2022)'ye göre kültür doğuştan gelmemekle beraber kişinin deneyimleri ile sonradan öğrendiği bir şeydir. Türediği yer kişinin genleri ya da kalıtımı değil sosyal çevresidir. Geçmişte yaşamlarını sürdürmüş filozof ve bilim insanları kültüre dayalı farklılıkların istikrarlı bir şekilde devam etmesini o dönemlerde kalıtsal sebeplerle açıklamıştır. Bunun sebebi nesilden nesile insanlar tarafından sonradan öğrenilerek aktarılan öğeleri ellerindeki bilgiler ile açıklayamamalarıdır.

Kültürü oluşturan birçok terim bulunmaktadır. Kavram, genel yapı itibarıyla dört madde ile kapsayıcı şekilde açıklanmaktadır: *semboller, kahramanlar, ritüeller ve değerler*. Şekil 1.1'de resmedilen soğan diyagramında bu maddeler gösterilmiş olup kültür kavramıyla yüzeysel bağlamda ilişkisi olan maddeler dış kabukta, derin ilişkisi olan maddeler ise çekirdeğe yakın kısımda ya da tam ortada yer almaktadır.

⁵ Doğuştan değil, sonradan gelen bilgi anlamına gelmektedir.



Şekil 1.1. Hofstede'nin Kültür-Soğanı Modeli. (Hofstede, 2022)

Semboller; sadece aynı kültüre sahip kişiler tarafından benimsenen jestler, resimler ve kelimeler olarak adlandırılmaktadır. Semboller alanı, kendi içinde dinamiklidir. Eski semboller yerini yeni sembellere bırakmakta ve ortadan kaybolmaktadır. Bu hareketlilik sebebiyle diyagramın en dış kısmına yerleştirilmiştir.

Kahramanlar; bir kültürde gerçek ya da hayali, önemli özelliklere sahip olan ve davranışları ile model olan kişilerdir. Amerika'daki Batman, Barbie karakterleri Türkiye'deki Keloğlan karakteri kültürel kahramanlar olarak gösterilmektedir.

Ritüeller; istenilen amaçlara ulaşmak için teknik anlamda gerekli olmayan ancak kültürel yapı içerisinde sosyal anlamda gerekli olan ve kabul edilen kolektif faaliyetlerdir. Toplumlar için dini ve sosyal törenler, kişileri selamlama ve kişilere saygı gösterme örnek ritüellerdir.

Değerler; diyagramın çekirdeğinde bulunmasıyla kültürün özünü oluşturmaktadır. Değerler erken yaşta kazanıldığı için kişiler için belirleyici olmaktadır. Birçok değer bilinçaltında kalmaktadır. Bu sebeple değerler tartışmaya açık bir konu olmayıp yabancı biri tarafından da dışarıdan gözlemlenememektedir. Değerler genellikle hislerle tanımlandıkları için rasyonaliteden uzak olması beklenen kavramlardır.

Diyagramda da görüldüğü üzere *semboller*, *kahramanlar* ve *ritüeller* uygulamalar bölümü altında toplanmıştır. Dışarıdan gözlem yapan bir kişi uygulamalar ile ilgili görülebilir sonuçlara ulaşsa da bu maddeler kültürel anlamda görünmezdir (Hofstede vd., 2022).

Diğer taraftan Smith (2001)'e göre kültür kavramı altı farklı yaklaşım ile sınıflandırılmaktadır:

- (i) *Betimsel tanımlar*: Kültür, sosyal olgularla birlikte değerlendirilmektedir. İnanç, ahlak, gelenekler, kanunlar, bilgi, sanat gibi alanlar ile hem düşünsel hem de davranışsal olarak tanımlanmaktadır.
- (ii) *Tarihsel tanımlar*: Kültür kavramı nesilden nesile devam eden tarihsel bir süreç olarak tanımlanmaktadır.
- (iii) *Kuralcı tanımlar*: Kültür, insan davranışlarını belirleyen ve belirli kurallar sistemine dahil olan bir kavram olarak tanımlanmaktadır.
- (iv) *Psikolojik tanımlar*: Kültür, insanların iletişimde, duygusal ve davranışsal gereksinimlerinin karşılanmasında bir araç olarak tanımlanmaktadır.

(v) *Yapısalcı tanımlar*: Kültür, otomatik davranışlardan soyutlanarak farklı bir ilişkiler bütünü olarak tanımlanmaktadır.

(vi) *Genetik tanımlar*: Kültür kavramına ontolojik açıdan yaklaşmaktadır. Kültürün var oluşunu ve varlığını insanlar arasındaki etkileşim ile nasıl sürdürdüğüne odaklanmaktadır.

Kültür kavramına dair derin anlamlar çıkarabilmek için onun bazı temel özelliklerinden bahsetmek gerekmektedir. Karaca ve Gümüş (2018), kültüre ait özellikleri aşağıdaki gibi tanımlamaktadır:

Kültür, insanlar arasındaki etkileşimden doğduğu için özü itibarıyla *toplumsal*dır. Dolayısıyla toplumun ortaya çıkardığı bir üründür. Toplumlar gelişmişlik düzeyleri ne olursa olsun belirli kültürel faaliyetlere sahiptir. Kültür, *sosyal katılım* yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Kültürel öğeler sonradan öğrenilmekte ve kümülatif şekilde birbiri ile bağımlı hareket etmektedir. Kültür, *dinamik* bir kavramdır. Doğası gereği kuşaktan kuşağa aktarılması bazı öğelerin yıllarca aynı kalacağı anlamına gelmemektedir. Eski öğeleri devralan yeni nesil, yaptığı değişikliklerle kültürün zenginleşmesine yardımcı olmaktadır. Bu da sürekli değişmeyi ve yenilenmeyi doğurmaktadır. Bununla birlikte kültürün *bütünleştirici* özelliği de bulunmaktadır. Kurumlar, inançlar, değerler hep birbirleriyle ilişkilidir. Bu alanlardan birinde olan değişme diğerlerini de etkilemektedir. Örneğin 1950'li yıllarda bir kadın için ev hanımı olmak ya da iyi bir anne olmak temel hedef iken günümüz toplumlarında çalışma hayatına atılmak temel hedef haline gelmiştir. Kültürün nesilden nesile aktarılabilmesi ve bütünlüğünün sağlanabilmesi bakımından kültür, kendi içinde bir *kurallar bütününe* ihtiyaç duymaktadır. Kuralların olmadığı bir ortamda herhangi bir şeyin devamlılığı oluşmamaktadır. İnsanlar bu kurallar bütünü ile kültürel öğelerini belirler ve dolayısıyla bunları bir diğer nesle aktarmış olur.

Kültürün özellikleri ile ilgili yapılan bir diğer çalışma olan Güvenç (2002)'e göre kültürün özellikleri aşağıdaki gibi gruplanabilir:

(i) Kültür, sonradan öğrenilen bilgi, davranış ve kalıplardan oluşmaktadır. Kavram, sonradan öğrenildiği için eğitim süreçlerine, yasalara ve ilkelere bağlı olarak varlığını sürdürmek durumundadır.

(ii) Kültür, kendisini dil aracılığı ile kuşaktan kuşağa aktarmaktadır. Bu aktarım da kavramı ölümsüz hale getirmekte ve sürekli yenilemektedir.

(iii) Kültürel öğretiler, toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Bu öğretilerin varlığını devam ettirmesi o toplumun varlığını sürdürebilmesi ile yakından ilişkili olmaktadır.

(iv) Kültür, toplumsal yaşam unsuru olmakla birlikte aynı zamanda bireysel davranış ve tutumları da içinde barındırmaktadır. İnsan davranışları, toplumlar ile sonradan öğrenilmiş olsa da toplumun öğrettiği şey ile bireyin öğrendiği şey arasında farklılıklar oluşabilmektedir.

(v) Kültür, toplumsal ve yaşamsal ihtiyaçları karşılayan işlevsel bir araç olarak değerlendirilmektedir. Önceden denenen çözüm yolları, toplumsal tatmini ve alışkanlıkları ortaya çıkarmaktadır. Yaşamsal ihtiyaçlar evrensel özelliklere sahip olduğu için bu ihtiyaçları doyuran kurumlar da belli ölçüde benzerlik göstermektedir.

(vi) Kültür, insanları bütünleştirdiği gibi ayırıştırma özelliğine de sahiptir. Birbirleriyle uyum içinde olan toplumlar kültürel bütünleşme içinde olmaktadır. Tarihi ya da çevresel alanlarda birbiri ile uyumsuz iki toplum kültürel anlamda çözülme yaşayabilmektedir.

(vii) Kültür kavramı, yaşamla ilintili soyut olarak nitelendirilebilen bir kavramdır. Özünde maddi bir özelliği olmayan kültür, gerçekliğin bir soyutlaması olarak görülmektedir.

Kültür kavramının kendi içinde farklı anlamlara ve özelliklere sahip olmasının yanında aynı zamanda evrensel bir karşılığı da bulunmaktadır. Bu da toplumları belirli konularda ortak paydada birleştirebilmektedir.

2.2. Kültürel evrenseller

Kültürlerarası psikoloji alanında, bireylerin günlük yaşantılarında yaptıkları faaliyetlerin temelinde psikolojik benzerliklerin olduğu düşünülmektedir. Bu faaliyetler açıkça her toplumda farklı şekillerde yapılsa da yapılan şeyin özünde ortak davranış modellerinin yattığı söylenmektedir. Bu benzerlikler antropoloji bilimi tarafından da kabul görmektedir. Antropolojik çalışmalar, insanlar arasında ruhi açıdan benzerlikler olduğunu ve tüm insanların benzer kapasitelere sahip olduğunu belirtmektedir.

Kültürel evrensel öğeler, insanların temel gereksinimlerine ve tecrübelerine dayanmaktadır. Aile kurumu, insani duygular, fizyolojik gereksinimler, iletişim şekilleri gibi konuların hepsi kültürel evrenseller dairesinin içinde yer almaktadır. Bahsedilen bu öğelerin içinde insan faktörünün varlığı ve onun oluşturduğu davranışlar bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, ülkeler arasında kilometrelerce uzaklık ve bir o kadar farklı kültürel öğeler olsa da her toplumu belli konularda ortak paydada buluşturan ortak öğelerin de var olduğu çeşitli teorilerle de desteklenmektedir.

Kültürel evrenseller alanında yapılan önemli çalışmalardan biri Aberle vd., 1950'e aittir. Bu çalışma tüm kültürlerin belirli ortak özelliklere sahip olduğunu ve bu olguların her toplum için geçerli olduğunu savunmaktadır. Evrensel nitelikteki aktiviteler dokuz maddede incelenmektedir. Bunlardan ilki *hem fiziksel hem sosyal çevre ile uygun ilişki kurma* şartıdır. Toplumların ve kültürlerin ayakta kalabilmesi ve taşınabilmesi için yeterli nüfusa sahip olmaları ve çevreleriyle gerekli uyumu göstermeleri gerekmektedir. İkinci koşul, *rollerin ayrıştırılması ve bölüştürülmesidir*. Her toplumsal grubun üstüne alması gereken belirli rolleri karşılaması gerekmektedir. Grupların bu rollere kalıtsal yollarla ya da kendi kazandıkları başarılar ile atanmaları gerekir. Üçüncü koşul, *iletişim ağlarıdır*. Her grubun iç koordinasyonunu sağlaması amacıyla kendi aralarında ortak, sonradan öğrenilmiş, sembolik bir iletişim ağı oluşturması gerekmektedir. Dördüncü koşul, *ortak bilişsel yönelimdir*. Bir toplumda bireylerin karşılıklı anlayış ile iş yapabilmeleri için mantıklı düşünmenin, ortak inanışların olması gerekmektedir. Bilişsel süreçlerde ortak bayrağa koşmaları o gruptaki bireyleri birbirlerine daha da yakınlaştıracak ve bu da başarıyı meydana getirecektir. Beşinci koşul, *açıkça belirtilmiş bir dizi amaçtır*. Bu koşulda bir önceki koşulun birlik beraberlik vurgusuna dikkat çekmektedir. Gruptaki bireyler için gerçekleştirilmesi gereken amaçlar açık ve seçik belirtilmek durumundadır. Bu açıklık, kişilerin farklı yönlere dağılmasını önlemek için gereklidir. Altıncı koşul, *bu amaçlara ulaşırken izlenecek yolların normatif düzenlenmesidir*. Bireyler tarafından gerçekleştirilecek amaçlara giderken kişilerin bu yolda izleyeceği kurallar toplumca belirlenmeli ve kabul görmelidir. Örneğin, o gruptaki çoğu insan için temel amaç maddi kazanç sağlamaksa üretim, ticaret, sıkı çalışmak gibi yollar toplum tarafından uygun görülmektedir. Grup içinde hırsızlık yapmak ya da cinayet işlemek gibi amaçlar varsa toplum bunu kabul etmemektedir. Yedinci koşul, *duygusal dışavurumun düzenlenmesidir*. Bir önceki koşulda amaca gidecek yolların belirli kurallar ile çerçevelenmesi ihtiyacı, bu koşulda duygular için geçerli olmaktadır. Örneğin, sevgi ve nefret duyguları üzerinde kontrol sağlanması gerekmektedir. Bu düzenleme sağlanmazsa grup içinde kargaşa ortaya çıkmaktadır. Sekizinci koşul, *toplumsallaşmadır*. Gruba katılan yeni üyeler toplumsal yaşamın gerektirdiği öğeleri öğrenmek durumundadır. Böylelikle her yeni gelen bulunduğu ortama uyum sağlayacak ve bir sonraki gelenleri yetiştirecektir. Bu döngü de toplumsallaşmayı oluşturacaktır. Çalışmanın ortaya attığı dokuzuncu ve son koşulu ise, *kargaşa yaratan davranışın kontrolüdür*. Grup içi toplumsallaşma ve normatif düzenlemeler başarılı olmazsa yedekleme ihtiyacı oluşabilir. Bu ihtiyaç doğrutusunda gruba dahil olan üyelerden kabul edilebilir

davranışlar sergilemeleri beklenmektedir. Uygun görülmeyen davranışlar devam ediyorsa toplum tarafından kalıcı olarak azledilme (idam-hapis) uygulanmaktadır.

2.3. Kültür ve kültürel evrenseller bağlamında göç

Toplumların sahip olduğu ortak davranış ve duygu biçimleri kolektif duygu ve davranışları oluşturmaktadır. Bu ortak kabuller toplumların devamlılığını sağlamakla birlikte kültürel evrensel özellikleri de güçlendirmektedir. Birlik ve dayanışma içerisinde olmak, kaygı ve endişe duymak, sevinç ve mutluluk, umutsuzluk hali, şaşkınlık ve hayranlık bu özelliklerin birkaçı olarak gösterilebilir. Bu noktada göç olgusu ortak birtakım süreçler doğurduğu için kültürel evrensel başlığı altında değerlendirilebilir.

Daha iyi şartlarda yaşama umudu ile göç etme isteği, bu umudun peşinden gitme durumu, ekonomik koşulları iyileştirmek, eğitim fırsatlarından yararlanma ve güvenlik kalitesini arttırmak birçok göçmen için evrensel bir motivasyondan beslenmektedir. Bunun yanı sıra göç sürecindeki zorluklar, yeni bir yere yerleşmenin ortaya çıkardığı stres, dil bariyeri ile karşılaşmak, ev sahibi bölgenin kültürel farklılıklarına uyum sağlamak ve belirsizlikleri yönetmek gibi zorlu duygusal süreçler göçmenler tarafından ortak paylaşılmaktadır. Göç sürecinin ortaya çıkardığı kimlik ve aidiyet duyguları da evrensel bağlamda incelenmektedir. Göçmenler yeni bir yere yerleştiklerinde ilk etapta kendi kimliklerini korumaya yönelik davranışlar sergilerken bir yandan ev sahibi kültüre ayak uydurmaya çalışırlar. Bu dengeyi sağlamak göçmen kimliği için ortak bir deneyim olarak gösterilebilir.

Bu bağlamda tüm toplumlar için ortak kabul edilen aile, din, dil, eğitim gibi kavramların yanında göç olgusunun da temel insani deneyimler ve motivasyonlar açısından benzerlik göstermesi, bu olgunun kültürel evrensel bağlamda değerlendirilebileceğini ortaya çıkarmaktadır.

3. Gazap Üzümleri⁶ romanında göç olgusu

John Steinbeck'in 1939 yılında yayımladığı Gazap Üzümleri romanında Amerikalı bir ailenin göç hikayesi anlatılmaktadır. Eserde göç süreci, dönemin ekonomik ve toplumsal sorunları ile harmanlanarak anlatıldığı için çok boyutlu işlenmektedir. Adaletsizlik, çaresizlik ve insanın yaşadığı iç çatışmalar eseri psikolojik anlamda derinleştirmektedir. Eserdeki göç olgusunu farklı yönlerden ele alan birçok çalışma bulunmaktadır. Örneğin Nazlı (2024), eserdeki göç sürecini devlet politikasıyla ilişkilendirmektedir. Göçü oluşturan unsurlar ve göçün doğurduğu sonuçlar sosyal politika anlayışı ile açıklanmıştır. Çalışmada, ev sahibi ülkenin göç politikasını göçmenleri göz önünde bulundurarak yapması gerektiği sonucuna varılmıştır. Bir başka çalışmada ise Türkmenoğlu (2021), eserdeki göç konusunu iktisadi bir bakış açısıyla ele almaktadır. Çalışmada tüm dünyayı etkileyen Büyük Buhran'ın ortaya çıkardığı sefalet, açlık, kuraklık gibi sonuçlar roman kurgusu üzerinden değerlendirilerek aktarılmıştır. Finansal kriz durumlarında aile bağlarının güçlenmesine ve insani değerlerin önemine vurgu yapılmıştır.

Bu bölümde Gazap Üzümleri romanındaki göç olgusu kültürel evrenseller bağlamında farklı başlıklar altında irdelenecektir.

⁶ Çalışmada John Steinbeck'in 1995 yılında Cem Yayınevi tarafından ikinci basım olarak çıkarılan ve Neriman Silahtaroglu'nun çevirdiği Gazap Üzümleri adlı eserinden yararlanılmıştır.

3.1. Gazap Üzümleri'nde göç sebebi

Eser, tüm dünyayı ekonomik çerçevede olumsuz etkileyen 1929 bunalımını Amerika coğrafyasında anlatmaktadır. Büyük Buhran dönemi, Amerika'da geçimini toprak ile sağlayan çiftçileri derinden etkilemektedir. Yazar John Steinbeck, konuyu geniş aile çerçevesinde toplumsal gerçekçi bir bakış açısı ile işlemektedir. Aile, tarım alanında yapılan çeşitli özelleştirmeler sebebi ile Oklahoma'daki topraklarını terk etmek zorunda kalmıştır.

1962'de Larry Sjaastad tarafından ortaya atılan Neo-Klasik Mikro Göç Kuramı'nda belirtildiği gibi bireylerin göç sebepleri genellikle emek piyasaları ile ilgili olmaktadır. Kuram, göçlerin temel sebebinin piyasalardaki dengesizlik olduğuna dikkat çekmekte ve göçlerin ekonomik sebepli yapıldığını ortaya koymaktadır. Birey, akılcı bir varlık olarak tanımlamakta ve göç etme süreçlerinde merkeze alınmaktadır (Massey, 2014).

Everett S. Lee tarafından oluşturulan İtme-Çekme Kuramı'nda ise göçmeni göçe yönelten etkenler müknaş mekanizması gibi tanımlanmaktadır. Kurama göre bireyleri buldukları kaynak bölgeden iten ve hedef bölgeye yönelten çeşitli faktörler bulunmaktadır. Lee, "A Theory of Migration" çalışmasında göç nedenlerini 4 boyutta incelemektedir.

- (i) Kaynak bölge ile ilişkili faktörler
- (ii) Hedef bölge ile ilişkili faktörler
- (iii) Araya giren engeller
- (iv) Kişisel faktörler

Kaynak bölgedeki ekonomik sıkıntılar ya da yaşam şartlarının kolay olmaması itici sebepler olarak gösterilirken refah seviyesinin yüksekliği, işgücü açığı, ekonomik özgürlükler çekici sebepler olarak gösterilmektedir (Lee, 1966). İtme Çekme Kuramında anlatıldığı gibi Gazap Üzümleri eserinde de evlerini terk etmek zorunda kalan ailenin ekonomik şartlar sebebiyle zorunluluk esaslı göç ettiği görülmektedir. Hedef bölgedeki iş imkanlarının kaldıkları yere göre daha iyi olması aile için çekici bir sebeptir. Dolayısıyla göç rotası da bu ihtiyaca göre şekillenmektedir. Bu süreçte göçmenler için umut ön plandadır. Göçmen, zorlu koşulları, belirsizlik duygusunu ve bunun yarattığı kaygıyı dikkate almadan hep yeniden başlamak istemektedir. Genellikle istedikleri şey yaşayacakları yeni bir yer ve yeni bir iş olmaktadır. Bu sebeple umut kavramı göçmen ruhu için kolektif bir duygu olmaktadır (Orosz, 2022).

Tüm bu bilgiler ışığında göç edecek olan çoğu birey ya da ailenin, hangi sebeple olursa olsun yer değişikliği yaparken itici ve çekici faktörleri göz önünde bulundurarak göç kararı aldığını söyleyebiliriz.

3.2. Gazap Üzümleri'nde mekâna göre göç rotası, göçmen kimliğinin ötekileştirilmesi ve hemşehri dayanışması

Eserde kaynak bölgenin Oklahoma, hedef bölgenin ise Kaliforniya olduğu görülmektedir. Mekâna göre oluşturulan rota iç göç yönünde olmuştur. Köylüler kendi çiftliklerinde geçimlerini sağlarken 1929 bunalımı sebebiyle tarım sektöründe ani politika değişimleri yaşanmıştır. Bu tür hızlı gelişmelerin sonucunda kişiler, göç rotasını dış bölgelere değil ilk olarak iç bölgelere doğru yöneltmektedir. Önceden planlanmayan bir olay kişi tarafından deneyimlendiğinde durumu kontrol altına alma isteği adım adım yapılmaktadır. Eserde ilk hedeflenen bölgenin Kaliforniya olmasına

rağmen varılacak yere gidilene kadar Arizona gibi bölgelere de uğrandığı ve ailenin o bölgede de iş imkânı arayışına girdiği görülmektedir.

Oklahoma'dan çıkan köylüler kalacak yer bulabilmek için ilk etapta göçmen kamplarına yerleşmek istemektedir. Göçmen için bu kamplar tampon bölge ihtiyacını karşılamaktadır. O bölgede yaşayan halk göçmen kamplarına karşı negatif tutum içinde olmaktadır. Aile göçmen kamplarının kötü koşullarından uzaklaşmakta ve hayatlarını devam ettirebilmek ve iş bulabilmek için yeni yollar aramaya başlamaktadır. Ülkenin batısına doğru yol aldıklarında o bölgede yaşayan halk yollarını kesmekte ve onları kendi bölgelerinde istemediklerini söylemektedir. Dışarıdan gelen yabancı birinin kendi düzenlerini olumsuz anlamda etkileyeceklerini düşünmektedirler. Ekonomik kazancın yetersizliği, halk tarafından yaratılan bu ötekileştirme politikasını kuvvetli bir şekilde desteklemektedir. Bu da göçmen kimliğinin benimsenmemesine yol açmaktadır. Eserde, yerli halkın göçmen emeğini istemediği görülmekle beraber üretim araçlarını elinde bulunduran işverenlerin de göçmen emeğini sömürmesi konu edilmektedir. İşverenler bölgede çalışan kişi sayısından binlerce kat fazla meyve toplama ilanını çıkartarak göçmen emeği için ucuz işgücü pazarı yaratmak istemektedir.

Göçmen kimliğinin benimsenmemesi birçok sebebe dayandırılmaktadır. Toplumların ulusal kimliklerinin getirdiği milli bağlılık ve tutumlar yabancı kişinin kabul edilme sürecini zorlaştırmaktadır. Ev sahibi toplumdaki eğitim ve kültürel sermayenin, misafir toplumla uyum sağlamaması da bu ötekileştirmeyi güçlendirmektedir. Bunun yanında yerli işgücünün göçmen işgücünü kabul görmemesi en çok ekonomik kaynakların paylaşımında karşımıza çıkmaktadır. İstihdam sahasının daralması, konut ihtiyacının artması ve buna bağlı olarak konut fiyatlarının yükselmesi yabancı karşıtlığını arttıran tipik sebepler olarak gösterilmektedir (Hiers vd., 2017).

Dışarıdan gelen yabancı bir kişinin ev sahibi toplumda kabul görmemesine zıt olarak benzer özelliklere sahip kişilerin birbirlerini yeteri kadar tanımadan hızlı bir şekilde kaynaştığı da görülmektedir. Eserde, Oklahoma'dan yola çıkan aile benzin istasyonunda mola verdikten sonra orada Oklahoma'nın civar bölgesinde doğmuş bir polis memuru ile karşılaşmaktadır. Aile bireyleri ve polis memuru arasında öncesinde derinlemesine sohbet olmadan sadece yakın bölgelerde doğup büyüdükleri için organik bir bağ oluşmaktadır. Bu bağ aralarındaki sohbeti gittikçe derinleştirmekte ve aralarında bir hemşehri dayanışması oluşturmaktadır. Memur, aileye başlarının belaya girmemesi için bölge ile ilgili bilgi vermekte ve onları korumak istemektedir. Göçmenin hedef ülkedeki yabancı kişiler ile değil de kendisiyle coğrafi anlamda benzerlik yakaladığı kişilere karşı yakınlık duyması, insanın homofil bir canlı olduğunu gösterir niteliktedir.

3.3. *Gazap Üzümleri'nde iradeye, kişi sayısına ve zamana göre göç özellikleri*

Büyük Buhran dönemi, ekonomik geçim kaynağı tarım olan çiftçilerin kendi iradelerinin⁷ dışında göç etmesine sebep olmuştur. Ekonomik kaynaklı yapılan yer değişiklikleri gönüllü olabileceği gibi zorunlu da yapılmaktadır. Bu çiftçi ailenin kazançlarını sağladıkları tarım arazileri toprak bankaları tarafından işgal edildiği için aile zorunlu olarak evini terk etmek zorunda kalmıştır.

Eserde ana karakter Tom Joad ve ailesi üzerinden anlatılan göç, kişi sayısına göre⁸ bireysel nitelikte gerçekleşmektedir. Çünkü zorunlu olan bu göç, geniş aile üyeleri ile yapılmaktadır. Aniden gerçekleşmeyen, gönüllük esasına dayalı yer değişikliklerinde ailenin belli bir üyesi hedef bölgeye

⁷ Kişinin ya da toplulukların yer değişikliğini zorunlu ya da gönüllü olarak yapmasıdır.

⁸ Yer değişikliklerinin bireysel ya da kitlesel olarak incelenmesidir.

gidip göçe öncülük etmektedir. Buradaki amaç göç sürecinde karşılaşılabilecek olası riskleri tüm aile üyelerinin yaşamak istememesidir. Göçe öncülük eden kişi genellikle ailede sözü dinlenen, fiziksel ve mental anlamda güçlü sayılabilecek erkekler olmaktadır. Bu eserde yer değişikliğine hızlıca karar verildiği için ailede öncü kişi seçilmemiş olup göç serüvenine tüm aile üyeleri ile başlanmaktadır.

Zamana göre göç⁹, göçmenleri çoğunlukla belirsiz durumlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Göçmen, ilk etapta geçici yer değişikliği yapacağını düşünüp yola çıksa da sonuç kalıcı göçe dönüşebilmektedir. Çünkü kişiler kaynak ülkenin olumsuz etkisinden bir an evvel kurtulmak isteseler de yaşadıkları yere olan bağlılıkları bir zaman sonra eve geri dönme isteğini ortaya çıkarmaktadır. Bunun tam tersi durumlarda görülmektedir. En başta geçici göç yapmak isteyen göçmen, hedef ülkenin imkanlarından vazgeçemediği için evine geri dönmek istememektedir. Hatta belli bir zaman sonra hedef ülke şartlarına alışmakta ve ailesini yaşadığı yere aldırılmaktadır. Kendi ülkesine olan bağlılığı, ülkesinde fiziksel olarak yaşamadan ulus ötesi faaliyetler ile devam etmektedir. Eserde zorla yerlerinden edilen ailenin yaşadıkları bölgeye geri dönebilme gibi bir imkânı olmadığı için aile, geri dönmek üzere yola çıkmaktadır. Bu durumda aile üyeleri, uygun şartlarda yaşayabilecekleri bir bölge bulabildiklerinde orada kalıcı zamanlı yaşama hayali kurmaktadır.

4. Gurbet Kuşları¹⁰ romanında göç olgusu

Orhan Kemal'in 1962 yılında yayımladığı Gurbet Kuşları romanında köyden kente göç hikayesi anlatılmaktadır. Eserde kendi topraklarında geçim sıkıntısı çeken köylülerin başta İstanbul olmak üzere kente doğru yaptığı hızlı yer değişiklikleri konu edilmektedir. Bu hızlı değişimler ilk başta kent yapısına, sonra insanlar arasındaki ilişkilere olumsuz etki etmektedir. Eserdeki göç olgusunu farklı yönlerden inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin, Bayram (2019), göç kavramını insanlık tarihi ile ilişkilendirip doğal bir süreç olarak tanımlamıştır. Eserdeki göç sürecini biçimlerine ve nedenlerine göre ayırarak göç kuramları ile incelemiştir. Gurbet Kuşları isimli film üzerinde yapılan bir başka çalışmada ise Uğur (2016), toplumsal olay ve olguları sinema sanatından yararlanarak açıklamaktadır. Çalışmada iç göç olgusu hem sinema ve anlatım açısından hem de sosyolojik açıdan değerlendirilmiştir. Modernleşen toplum ile birlikte toplumsal yapının değiştiği, göç hareketliliğinin arttığı ve bireyde yabancılaşma hissinin oluştuğu sonuçlarına varılmıştır.

Bu bölümde Gurbet Kuşları romanındaki göç olgusu kültürel evrenseller bağlamında farklı başlıklar altında irdelenecektir.

4.1. Gurbet Kuşları'nda göç sebebi

1950 ve 1960 yıllarında Türkiye'de önemli iktisadi değişiklikler meydana gelmiştir. Liberal politikalar ile farklı bir ekonomik yapı benimsenmiştir. Zamanla katlanarak artan dış borç miktarı olumsuz sonuçlar doğurmakta ve gelir dağılımında eşitsizlikler meydana getirmektedir. Bu durum insanlar arasında sosyo-politik huzursuzluklar meydana getirmiş ve göç hareketlerinin yönünü de köyden kente doğru belirlemiştir. Gurbet Kuşları eserinde de ülke içindeki bu huzursuzlukların ortaya çıkardığı zorunluluklar işlenmektedir. Anadolu insanının ekonomik anlamdaki çaresizliği, şehre göç etmek zorunda olması, İstanbul'a geldikten sonra köyden çıkan kişinin kent ile olan uyum sorunu,

⁹ Yer değişikliklerinin kalıcı ya da geçici zamanlı olarak incelenmesidir.

¹⁰ Çalışmada Orhan Kemal'in 2001 yılında Everest Yayınları tarafından on altıncı basım olarak çıkarılan Gurbet Kuşları adlı eserinden yararlanılmıştır.

şehirdeki kentli kurnazlığı İflahsızın Memed isimli ana karakterin ve ailesinin üzerinden toplumsal gerçekçi bakış açısı ile anlatılmaktadır. Memed karakteri, kendi memleketi Sivas'ta geçim sıkıntısı yaşayıp iş bulma ümidiyle İstanbul şehrine göç etmek durumunda kalan genç bir delikanlıdır. Bu cesaretli kararı da aynı köyden daha önce şehre göç etmiş Gafur Ağa sayesinde almaktadır. Memed kardeşlerini ve babasını Sivas'ta bırakıp kendisine iş bulacağını düşündüğü Gafur Ağa'nın yanına gitmiş ve gurbet kuşlarının acımasız şehri İstanbul'da çalışmaya karar vermiştir. İstanbul hakkında hiçbir fikri olmayan Memed, bu şehri Gafur Ağa'nın mektupta verdiği bilgiler ile dolaylı olarak tanımaktadır.

Memed'in gideceği yerde tanıdığının olması çoğu göçmen psikolojisinde olduğu gibi içindeki korkuyu azaltmaktadır. Bireysel olarak yapılan göç hareketlerinde göçmenler arasındaki ilişki ağı oldukça hareketli olmaktadır. Bu hareketlilik sosyal bilimlerde sıkça kullanılan ve belirli bir kişiye ait olmayan ilişkiler ağı (network) kuramı ile açıklanmaktadır. Abadan-Unat (2002)'inde belirttiği gibi ilişkiler ağı kuramı göçmenin göç etme sürecindeki kararlarını, deneyimlerini önemli ölçüde etkilemektedir. Oluşturulan ilişkiler ağında yeni göçmenler, eski göçmenler ve hatta göçmen olmayan kişiler de bulunmaktadır. Kendi aralarında oluşturdukları bu bağ soydaşlık ya da dostluk bağından oluşmaktadır. Bu durum kişilerin göç etmesini kolaylaştırmakta ve kişileri göç etmeye özendirilmektedir. İlişkiler ağının bir diğer avantajı, göçün ortaya çıkardığı masrafları azaltmaktadır. Buna dayalı olarak da göç hareketliliği sürekli hale gelmektedir.

Kurama genel olarak bakıldığında göçmen ilişkilerinin ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik alanlara pek çok etki yaptığı görülmektedir. İlişkiler ağı kuramının altı önemli işlevi bulunmaktadır.

- (i) Göçmenleri göçün meydana getirdiği rahatsızlıklardan ve masraflardan korumaktadır.
- (ii) Göçmen, içine girdiği toplumdaki kendini yalıtmakta ve kendi yurduyla iletişim ağlarını devam edebilmektedir.
- (iii) İlişki ağları sayesinde göç sürecinin başlangıcı ve hedef yeri belirlenmekte, göçü kimlerin yapacağı belli olmaktadır.
- (iv) Göçmenin hedef bölgedeki uyumunu kolaylaştırmaktadır.
- (v) İlişki ağları, yabancı bölgedeki fırsatlar ve yeni yapılanmalar hakkında kaynak bölgeden göç edecek kişiye bilgi verme hizmeti sağlamaktadır.
- (vi) Göçün büyüklüğünü ve hızını önemli ölçüde belirlemektedir (Gurak ve Caces,1992).

İlişkiler ağı kuramı, yukarıdaki özelliklerden de görüldüğü gibi diğer kuramlardan farklı olarak göçü genellikle göçmen üzerinden anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bu durum kuramın göç olgusunu sadece yapısal özellikleriyle değil de bireysel etkenleri göz önünde bulundurarak da analiz ettiğini göstermektedir.

Eserde İflahsızın Memed karakterini Sivas'ın köyünden İstanbul gibi büyük bir şehre doğru kolaylıkla göçe yönelen durum Gafur Ağasının daha önceden İstanbul'a gitmiş olmasıdır. Memed, İstanbul'da trenden indiği gibi hemen kabızmal Gafur Ağa'yı ve çalıştığı yeri bulmak istemektedir. Şehrin büyüklüğü Memed'i korkutsa da köylüsünün yanına gidecek olmak onun için fazlasıyla rahatlatmaktadır. Köylüsünden hemen bir iş ve kalacak yer ayarlamasını istemektedir. İlişkiler ağı kuramında da anlatıldığı gibi Memed'in Ağası ile olan bu ilişkisi, onun İstanbul şehri ile olan uyumunu kolaylaştırmakta ve yol gösterici olmaktadır. Hedef bölgede çevresinden yardım alamayan göçmen, orada bir süre kalmakta ve bir zaman sonra yeni yere alınamayıp kaynak bölgeye geri dönebilmektedir.

4.2. Gurbet Kuşları'nda mekâna göre göç rotası, göçmen kimliğinin ötekileştirilmesi ve hemşehri dayanışması

Eserde İflahsızın Memed karakteri, Sivas şehrinin bir köyünden İstanbul şehrine doğru iç göç yapmaktadır. Kendi yaşadığı köyde geçim sıkıntısı çeken Memed, çareyi iş imkanlarının çok olduğu İstanbul'a göç etmek de bulmaktadır. İstanbul o dönem köyden kente göç rotasındaki kent tanımına karşılık gelen ve göç için en çok tercih edilen şehirlerden olmaktadır. Çünkü o dönem İstanbul'un çehresi dışarıdan aldığı göçler ile hızla değişmekte ve her yer inşaat yapıları ile dolup taşmaktadır. Kent adeta tekrar kurulmakta bu esnada da inşaat ve hamallık işlerinde çalışacak çok fazla işçiye ihtiyaç duyulmaktadır. İstanbul'da böyle bir istihdam açığının ortaya çıkması kente doğru yapılan iç göç rotalarını da arttırmaktadır.

Kırsal kesimden İstanbul'a göç eden göçmenler, şehre göçmen ilişkiler ağı aracılığı ile gelmediyse eğer genellikle çareyi gecekondu yapmakta bulmaktadır. Bu konutlar ucuz ve hızlı bir şekilde tek gecede yapıldığından köyden kente göç eden aileler için etkili bir çözüm olmaktadır. Hatta bu tek gecede inşa edilen konutlar, köy insanının kente olan uyumunu aşamalı bir şekilde başlatmak konusunda önemli bir role sahip olmuştur. İstanbul'un yerli halkı bu hızlı iç göç sürecinde dışarıdan çok fazla kişi ile karşılaştığı için o dönemde şehirli ve köylü arasında kültürel çatışma yaşanmaktadır. Köyden gelen insanlar 'çarıklı' ya da 'taşralı' isimleri ile anılmakta ve topluluk içine alınmamaktadır. Kırsal bölgede yaşayan insanların konuşma ve giyim tarzının şehirde yaşayan insanlara göre farklı olması, yaşadıkları evlerin derme çatma olması yerli halkın dışarıdan gelen göçmenleri istememesine sebep olmaktadır. Bununla birlikte göçmenler genellikle kabzımal, inşaat işçisi, hamallık gibi işlerde çalıştırılmaktadır. Kentli insanın, köyden gelen göçmeni istememesi eserde sıkça vurgulanmaktadır. Köyden şehre göç edenlerin İstanbul'u pislettiği, aşağıya çektiği ve bir an evvel kendi köylerine geri dönmesi gerektiği düşünülmektedir. Burada ötekileştiren kişi ile ötekileştirilen kişi arasında ulusal bir farklılık bulunmamasına rağmen yine de ayrımcılık yapıldığı görülmektedir. Yapılan ayrımcılığın ulusal ya da dini sebeplerle değil de sosyo-kültürel açıdan gerçekleştiği açıkça görülmektedir. Her iki tarafın sosyal ve kültürel sermayesinin birbiri ile örtüşmemesi öteki algısının oluşmasını kolaylaştırmaktadır.

Göçmen kimliği işverenler tarafından da benimsenmemektedir. Eserdeki işveren kurnazı Hacı Emmi karakteri, köyünden yeni gelen Memed'e hemen iş bulacağını söylemekte ve bunun karşılığında Memed'den komisyon alacağını belirtmektedir. Memed ise yabancılık çektiği ve yapayalnız kaldığı İstanbul şehrinde bu teklifi kabul etmek zorunda kalmaktadır. Çalıştığı maaşın belli bir kısmını Hacı Emmi'ye göndermektedir. Göçmen işgücü, işveren tarafından boşlukları kapatan bir yama olarak görülmektedir. Göçmenin gurbetteki yalnızlığı ve deneyimsizliği işverenler için fırsat oluşturmaktadır.

Eserde, yakın yerde doğup büyümüş kişilerin gurbet yerde birbirleri ile yardımlaşması da konu edilmektedir. İflahsızın Memed, İstanbul'a vardığında kendisine güzel bir iş ve kalacak yer bulacağını düşündüğü Gafur Ağa'dan istediğini alamamaktadır. Gafur Ağa, Memed'e bu konuda yardımcı olmadığı gibi Memed'in iş bulmasını ve İstanbul'da kalmasını istememektedir. Bu esnada baş karaktere yardımcı olan kişi çakır gözlü Veli olmaktadır. Veli, Sivas'ın Divriği köylüğünde doğup büyümüştür ve Memed ile hemşehri sayılmaktadır. Veli, köyünden yeni gelmiş Memed'e acımakta ve ona iş ayarlamaktadır. Bununla beraber onu hemşehri derneklerine davet etmekte ve şehirle olan uyumunu da kolaylaştırmak istemektedir.

4.3. Gurbet Kuşları'nda iradeye, kişi sayısına ve zamana göre göç özellikleri

1950'li yıllarda, Türkiye'deki tarım arazilerinin işlenmesinde insan gücüne ihtiyaç duyulmaması o dönemdeki çoğu köylünün iş bulabilmek için kente göç etmesine sebep olmuştur. Eserde, Memed ve ailesi de geçim sıkıntısı çekmemek için çareyi İstanbul'a göç etmek de bulmuştur. Memed, kendi isteğiyle İstanbul'a göç etmiş gibi gözüксе de yaşadığı yerde şartların kötüye gitmesi ve imkanların daralmasından dolayı aslında köyünü terk etmek zorunda kalmıştır.

Memed, ailesini köyde bırakıp göç yolculuğuna başlamaktadır. Yapılan göç, kişi sayısına göre bireysel nitelikte gerçekleşmektedir. Memed, gideceği yerde ne gibi durumlarla karşılaşacağını bilemediği için göç sürecine öncülük edip yolculuğa tek başına çıkmaktadır. Hedef bölgede kendisine düzenli bir iş ve kalacak yer ayarladığında ise kardeşlerini ve babasını da yanına aldırılmaktadır. Ana karakterin buradaki amacı olası risklere karşı aile üyelerini korumak istemesidir.

Göçün başlangıcında kişilerin, ailelerin hatta kitlelerin bile gideceği yere kalıcı ya da geçici olarak göç etmeye karar vermesi genellikle belirsizlikler içinde değerlendirilmektedir. Burada asıl yönlendirici olan göçmenin gittiği yerde istediği koşulları bulması ya da oluşturmaya üzerine olmaktadır. Kaynak bölge ile olan etkileşim de bu karar sürecinde etkili bir rol oynamaktadır. Chambers (2019)'a göre göç hareketi, sömürgelerden metropole, Afrika kıtasından Amerika kıtasına, kırsal kesimden kente kısacası nereye olursa olsun kendi içinde karmaşık bir durumu içermektedir. Çünkü göçmen için dünya sahnesinde bilişsel bir kılavuz ve çerçeveden bahsedilmemektedir. Göçmen kimliği, belirsizlikler içinde belirli bir şeyler oluşturma mücadelesi içerisinde olmaktadır. Onun için farklı kültürlerle ve insanlarla karşılaşmak içinde gerilimi barındıran çok yönlü bir pratik olmaktadır. Bu durum göçmen için belirsizliğin ve korkunun sürekliliğini doğurmaktadır.

Memed, İstanbul'a göç ettiğinde oradaki koşulları kendi lehine çevirdiği için ailesini yanına almak istemektedir. İyi bir iş, kalacak yer hatta evleneceği kişiyi de bulduktan sonra onun için hedef bölgede artık bir düzen oluşmuştur. Memed'in hedef bölgede kendisine ait bir düzen kurması ve aile birleşimini yapması karakterin İstanbul'da kalıcı zamanlı yerleşmek istediğini göstermektedir.

5. Sonuç

Çalışmada Türk ve Amerikan toplumlarını göç olgusu noktasında birleştiren Gazap Üzümleri ve Gurbet Kuşları isimli edebi eserler karşılaştırmalı analiz yöntemiyle incelenmiştir. Eserlerdeki dönemler birbirinden farklı olsa da iki toplumun göç sürecinde yaşadığı durumların benzer olduğu fikrine ulaşılmıştır.

İki eserde de göç kararının ekonomik sebeplere göre yapıldığı görülmektedir. Kaynak bölgedeki ekonomik koşulların kısıtlı olması, kişileri daha rahat yaşayabileceklerini düşündükleri hedef bölgelere çekmektedir. İki toplum içinde göç kararının verilmesinde itici ve çekici faktörlerin önemli bir rol oynadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Ekonomik sebepler ile göç eden bu iki toplumun göç rotası iç göç olmuştur. İki toplumda mevcut olumsuz durumdan kurtulabilmenin yolunu başka şehre göç etmek de bulmuştur. Göç ettikleri yeni şehirlerde yeni bir hayat kurma hayalini kurmuşlardır. Bu iç göç sürecinde hedef şehirdeki insanların göçmen kimliğine mesafeli yaklaştığı ve onları ötekileştirdiği görülmüştür. Bunun yanı sıra iki toplumda da hemşehri dayanışmasının ön planda olduğu görülmüştür. Belirli yönlerden birbirlerine benzeyen kişilerin bir araya gelmesi sıcak ilişkiler oluşturmuştur.

Farklı şehre göç etmenin çözüm olacağını düşünen bu iki toplum yaptıkları yer değişikliğini gönüllülük esaslı gerçekleştirilmemiştir. Görünürde göçü tetikleyen somut bir dış güç bulunmasa bile,

iki aile de kaldıkları yerde daha fazla yaşanamayacağını bilincindedir. Tarımda makineleşme yeniliği iki tarafında maddi kazancını zorlamış ve imkanlarını daraltmıştır. İki toplumda göç hareketine aile üyelerini katmıştır. Gazap Üzümleri eserinde araziye terk etme kararı çok hızlı geliştiği için aile üyeleri göç ederken birbirlerinden hiç ayrılmamıştır. Karşılaştıkları her olumsuzluğu beraber atlamışlardır. Gurbet Kuşlarında ise ana karakter ilk etapta ailesinden ayrılıp İstanbul'a öncü göç gerçekleştirmiş belli bir zaman sonra ailesi ile hedef bölgede tekrar birleşmiştir.

Kendi iradelerinin dışında göç etmeye zorlanan bu iki aile göç hareketini kalıcı zamanlı yapmıştır. Gazap Üzümleri eserindeki ailenin topraklarına el konulduğu için bir zaman sonra kendi topraklarına geri dönme seçenekleri kalmamıştır. Gurbet Kuşları eserindeki aile de Sivas'tan İstanbul'a temelli yerleşmeye geldikleri için yeni hayatlarını İstanbul'da kurmaya başlamıştır.

Toplumların birbirinden farklı kültürel öğelere sahip olması, kültürel evrensel özellikler açısından benzerlik taşımayacakları anlamına gelmemektedir. Bu çalışma birçok kültürel evrensel özellik gibi göç olgusunu da aynı pota içinde değerlendirmek istemiştir. Kültürel evrenseller konusunun tek olgu üzerinden açıklanması çalışmanın sınırlılıkları arasında gösterilebilir. Çalışma iki toplum arasındaki göç süreçlerinin benzerliğini göç sebebi, göç rotası, göçmen kimliğinin dışlanması, hemşehri dayanışması, göçün iradesi, zamanı ve kişi sayısı başlıkları üzerinden karşılaştırmıştır. Araştırma konusu bu başlıkların yanında başka özellikler ile detaylandırılıp genişletilerek daha kapsamlı hale getirilebilir. Çalışma aynı zamanda göç ve kültürlerarası araştırmalar ilişkisine dikkat çekerek bu alanda yapılacak olan incelemelere kapı aralamayı hedeflemiştir.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N. (2002). Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa (1. Basım). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aberle, D. F., Cohen, A. K., Davis, A. K., Levy Jr, M. J., & Sutton, F. X. (1950). The functional prerequisites of a society. *Ethics*, 60(2), 100-111.
- Bayram, S. (2019). "GURBET KUŞLARI" ADLI ESERDE GÖÇ KURAMLARININ İZİNİ SÜRMEK. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(1), 113-122.
- Berry, J., Poortinga, Y., Breugelmans, S., Chasiotis, A., & Sam, D. (2021). Kültürlerarası Psikoloji (L. P. Tosun, Ed.; 3.Basım). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Chambers, I. (2019). Göç, Kültür, Kimlik (İ. & B. M. Türkmen, Ed.; 3. Baskı). Ayrıntı Yayınları.
- Gurak, D. T., & Caces, F. (1992). Migration networks and the shaping of migration systems. *International migration systems: A global approach*, 150, 176.
- Güvenç, B. (2002). İnsan ve Kültür. (9.Basım). Remzi Kitabevi. (akt. Oğuz, 2011)
- Hiers, W., Soehl, T., & Wimmer, A. (2017). National trauma and the fear of foreigners: How past geopolitical threat heightens anti-immigration sentiment today. *Social Forces*, 96(1), 361-388.
- Hofstede, G., Hofstede, G. J., & Minkov, M. (2022). Kültür ve Örgüt (H. Akkaş, Ed.; 3. Basım). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Hunt, R. (2007). Beyond Relativism: Comparability in Cultural Anthropology (L. P. Tosun, Ed.; 3.Basım). Nobel Akademik Yayıncılık. (akt. Berry, 2021)
- Karaca, Ş., & Gümüş, N. (2018). Kültür ve Tüketim (1.Basım). Gazi Kitabevi.
- Kemal, O. (2001). Gurbet Kuşları (16. Basım). Everest Yayınları.
- Lee, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3, 47-57. (akt. Özdal, 2021)

- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (2014). Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi. *Göç Dergisi*, 1(1), 11-46. (akt. Özdal, 2021)
- Nazlı, E. (2024). John Steinbeck'in "Gazap Üzümleri" Adlı Eserinde Sosyal Politika Sorunu Olarak Göç. (*SSSJournal*), 8(102), 2982-2991.
- Orosz, A. Z. (2022). The Relationship Between Humans and the Environment in The Grapes of Wrath. (Bachelor's Thesis)
- Simmel, G. (2009). Bireysellik ve Kültür (T. Birkan, Ed.; 1.Basım). Metis Yayınları.
- Smith, P. (2001). Cultural theory: An introduction. Blackwell: Oxford University Press. York: Harper&Brothers. (akt. Oğuz, 2011)
- Steinbeck, J. (1995). Gazap Üzümleri (2. Basım), Cem Yayınları. (Çev. Neriman Silahtaroglu)
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (1932) <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 10.02.2024)
- Türkmenoğlu, M. (2021). Gazap Üzümleri Romanına Büyük Buhran Odaklı Bir Yaklaşım. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (53), 137-154.
- Uğur, U. F. U. K. (2016). Gurbet Kuşları" Filmi Örneğinde İç Göç Olgusunun Sosyolojik Açından İncelenmesi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 917-926.

Summary

In this study, the migration process of two different societies is analysed through the concepts of culture and cultural universals. The phenomenon of migration constitutes one of the old and important processes of humanity. Migration involves not only the movement of people to relocate but also cultural interaction. People have generally migrated for similar reasons, both voluntarily and compulsorily, in order to have better living conditions. Economic, political-social and environmental factors are among these reasons. In addition to all these similarities, each society has its own unique life experience and cultural differences. It is precisely at this point that the study focuses on similarities and wants to address the phenomenon of migration, which is one of the common life experiences between societies.

In the study, it was observed that the reasons for migration of two societies with different cultures were similar in terms of economic-based reasons for migration, the realisation of migration routes in the direction of internal migration, the positive and negative experiences they had while migrating, and the characteristics of will, number of people and time. This situation leads to the concept of migration to be analysed under the title of cultural universals.

As a result, the fact that societies have unique differences does not mean that they cannot be analysed in terms of similarity. While cultural differences constitute the diversity and richness of societies, the basic characteristics of being human (emotion-need) will continue to be common to all humanity. This makes the concept of migration a common adventure of humanity.